

Algebra a diskrétna matematika

Prehľad z 9. prednášky

Algebraické štruktúry - Úvod

Binárna relácia

Nech M je neprázdna množina a nech $M \times M$ je **kartézsky súčin** množiny M samej so sebou, t.j. $M \times M = \{(x, y); x, y \in M\}$.

Pod **binárnou reláciou** na množine M rozumieme ľubovoľnú podmnožinu súčinu $M \times M$. Formálne, $\mathcal{R}$ je binárna relácia na M , ak $\mathcal{R} \subseteq M \times M$.

Vzťah medzi x a y v relácii $\mathcal{R}$ zapisujeme $(x, y) \in \mathcal{R}$ alebo $x\mathcal{R}y$.

Ak M má veľkosť n , body v relácii môžeme znázorniť vyznačením zodpovedajúcich bodov na mriežke $n \times n$ alebo pomocou orientovaného grafu s n vrcholmi, v ktorom je dvojica bodov $x\mathcal{R}y$ reprezentovaná šípkou z x do y . Reláciu na n prvkovej množine $M = \{x_1, x_2, \dots, x_n\}$ je tiež možné popísať pomocou *matice* A relácie $\mathcal{R}$, pričom $A_{n \times n} = (a_{ij})$, kde $a_{ij} = 1$, ak $x_i\mathcal{R}x_j$, inak $a_{ij} = 0$.

Príklad 1: Ilustrácia binárnych relácií na daných množinách.

- a) $M = \{0, 1, 2\}$, $\mathcal{R} = \{(0, 0), (1, 0), (1, 1), (1, 2), (2, 0), (2, 2)\}$.
- b) $M = \{a, b, c, d, e\}$, $\mathcal{R} = \{(a, b), (a, c), (b, b), (c, d), (e, b), (e, e)\}$
- c) $M = \mathbb{Z}$, $\mathcal{R} = \{(z, z + 9); z \in \mathbb{Z}\}$.
- d) $\mathcal{R}$ na $\mathbb{R}$: $x\mathcal{R}y \Leftrightarrow y = x^3 - x$

Poznámka: Funkcia je špeciálnym typom relácie.

Vlastnosti binárnej relácie

Hovoríme, že relácia $\mathcal{R}$ je na množine M

- (R) **reflexívna**, ak pre každé $x \in M$ platí $x\mathcal{R}x$
- (S) **symetrická**, ak $x\mathcal{R}y$ implikuje $y\mathcal{R}x$ pre každé $x, y \in M$
- (A) **antisymetrická**, ak $x\mathcal{R}y$ a $y\mathcal{R}x$ implikuje $x = y$ pre každé $x, y \in M$
- (T) **tranzitívna**, ak $x\mathcal{R}y$ a $y\mathcal{R}z$ implikuje $x\mathcal{R}z$ pre každé $x, y, z \in M$

Príklad 2: Overte vlastnosti relácií na daných množinách

- a) $M = \{0, 1, 2\}$, $\mathcal{R} = \{(0, 0), (1, 0), (1, 1), (1, 2), (2, 0), (2, 2)\}$
- b) $\mathcal{R}$ na $\mathbb{R}$: $x\mathcal{R}y \Leftrightarrow |x - y| \geq 6$
- c) $\mathcal{R}$ na $\mathbb{Z}$: $x\mathcal{R}y \Leftrightarrow x \leq y$
- d) M je množina všetkých priamok v rovine a $\mathcal{R}$ je relácia rovnobežnosti priamok, t. j. $\forall p, q \in M; p\mathcal{R}q \Leftrightarrow p \parallel q$

Odpoved':

- a) (R), (A), (T)
- b) (S)
- c) (R), (A), (T)
- d) (R), (S), (T)

Čiastočne usporiadaná množina (poset)

Binárna relácia $\mathcal{R} \subseteq M \times M$ sa nazýva **čiastočným usporiadaním** na M , ak je na M *reflexívna*, *antisymetrická* a *tranzitívna*.

Ak $\mathcal{R}$ je čiastočné usporiadanie na M , tak namiesto $x\mathcal{R}y$ používame označenie $x \preceq_{\mathcal{R}} y$ alebo sa index $\mathcal{R}$ vynecháva.

Často sa jednoducho píše $x \leq y$.

Vlastnosti z definície čiastočného usporiadania potom majú tvar

- (R) $x \leq x$ (reflexívnosť)
- (A) ak $x \leq y$ a $y \leq x$, tak $x = y$ (antisymetria)
- (T) ak $x \leq y$ a $y \leq z$, tak $x \leq z$ (tranzitívnosť)

pre každé $x, y, z \in M$.

Dvojicu $(M, \leq)$, kde $\leq$ je binárna relácia čiastočného usporiadania, nazývame **čiastočne usporiadaná množina**.

Príklad 3: Nech S je neprázdna množina a nech M je ľubovoľná množina *podmnožín* množiny S . Nech $\leq$ je binárna relácia inklúzie, t.j. ak $X, Y \in M$, tak $X \leq Y$, ak X je podmnožinou množiny Y . Potom $(M, \leq)$ je čiastočne usporiadaná množina.

Príklad 4: Nech M je ľubovoľná neprázdna podmnožina množiny $\mathbb{N}$ a nech pre každé $x, y \in M$ symbol $x \leq y$ označuje fakt, že číslo x je deliteľom čísla y . Potom $(M, \leq)$ je opäť čiastočne usporiadaná množina.

Ak $(M, \leq)$ je čiastočne usporiadaná množina, tak dva rôzne prvky $x, y \in M$ sú **porovnateľné**, ak buď $x \leq y$, alebo $y \leq x$.

(Oba vzt'ahy nemôžu platiť súčasne pre $x \neq y$.)

Budeme písať $x < y$, ak $x \leq y$ a $x \neq y$.

- Prvok $a \in M$ sa nazýva **najmenší**, ak $a \leq x$ pre každé $x \in M$.
- Prvok $b \in M$ sa nazýva **najväčší**, ak $x \leq b$ pre každé $x \in M$.
- Prvok $a \in M$ je **minimálny**, ak neexistuje žiadne $x \in M$, že $x < a$.
- Prvok $b \in M$ je **maximálny**, ak neexistuje žiadne $x \in M$, že $b < x$.

Ak v $(M, \leq)$ existuje najmenší (najväčší) prvok, tak tento je určený *jednoznačne*.

Najmenší (najväčší) prvok v $(M, \leq)$ je zároveň minimálnym (maximálnym) prvkom; vo všeobecnosti to neplatí obrátene.

Ak $(M, \leq)$ obsahuje viac ako jeden minimálny (maximálny) prvok, tak žiadne dva minimálne (maximálne) prvky nemôžu byť porovnateľné.

Príklad 5: Pre čiastočne usporiadanú množinu $(\{1, 2, \dots, 10\}, |)$, kde $x | y$ označuje fakt, že x delí y , nájdite všetky minimálne a maximálne prvky, najmenší a najväčší prvok.

Odpoveď: Najmenší a zároveň minimálny prvok je 1, maximálne prvky sú 6, 7, 8, 9, 10 a najväčší prvok neexistuje.

Čiastočne usporiadané množiny znázorňuje pomocou **Hasseho diagramu**.

V Hasseho diagrame čiastočne usporiadanej množiny $(M, \leq)$:

- sa nevyskytujú slučky,
- spojnice je medzi x, y iba ak x je bezprostredným predchodcom prvku y , t.j. $x < y$ a neexistuje žiadne $z \in M$, že $x < z < y$,
- ak $x < y$, tak x sa umiestňuje pod y .

Z Hasseho diagramu je možné jednoznačne zrekonštruovať reláciu $\leq$ čiastočného uporiadania na množine M .

Zväzy

Nech $(M, \leq)$ je čiastočne usporiadaná množina a nech $x, y \in M$.

- Prvok $z \in M$ je **dolným ohraničením** prvkov x a y , ak $z \leq x$ a $z \leq y$.
- Prvok $c \in M$ je **najväčším dolným ohraničením** prvkov x a y , ak $c \leq x$, $c \leq y$, a ak $z \leq c$ pre každé dolné ohraničenie z prvkov x, y .

Označenie: $c = \inf(x, y)$, alebo $c = x \wedge y$, *priesek* x a y .

- Prvok $z \in M$ je **horným ohraničením** prvkov x a y , ak $x \leq z$ a $y \leq z$.
- Prvok $d \in M$ je **najmenším horným ohraničením** prvkov x a y , ak $x \leq d$, $y \leq d$, a ak $d \leq z$ pre každé horné ohraničenie z prvkov x, y .

Označenie: $d = \sup(x, y)$, alebo $d = x \vee y$, *spojenie* prvkov x a y .

Čiastočne usporiadaná množina $(M, \leq)$ sa nazýva **zväz**, ak pre každé $x, y \in M$ existuje ich priesek $x \wedge y$ a aj ich spojenie $x \vee y$.

Príklad 6: Nech $M = \{0, 1, 2\} \times \{0, 1\}$ a relácia usporiadania $\leq$ je daná predpisom $(a, b) \leq (c, d) \Leftrightarrow a \leq c$ a $b \leq d$. Dvojica $(M, \leq)$ tvorí zväz.

Príklad 7: Nech $(\mathbb{N}, |)$ je čiastočne usporiadaná množina, kde $\mathbb{N}$ je množina prirodzených čísel a $x | y$ označuje fakt, že x delí y . Potom $x \wedge y$ je najväčší spoločný deliteľ a $x \vee y$ je najmenší spoločný násobok čísel x a y ; čiastočne usporiadaná množina $(\mathbb{N}, |)$ je tiež zväz.

Príklad 8: Nech S je neprázdna množina a nech 2^S označuje množinu *všetkých* podmnožín množiny S . V čiastočne usporiadanej množine $(2^S, \subseteq)$ je priesek dvoch prvkov rovný prieniku a spojenie je rovné zjednoteniu príslušných množín a teda $(2^S, \subseteq)$ je zväz.

Takéto zväzy sa nazývajú **boolovské**.

Čiastočne usporiadaná množina $(M, \leq)$ sa nazýva **ret'azec**, ak pre každé $x, y \in M$ platí, že $x \leq y$ alebo $y \leq x$; skráteno, ak každé dva prvky v M sú *porovnateľné*.

Príslušné čiastočné usporiadanie $\leq$ sa nazýva aj **lineárne**.

Tvrdenie: Každý ret'azec je zväz.